

A Monsieur, Monsieur le Conte Johan de Nassau,
mon bien bon Frère

28 September 1574

X

Toelichting

Wij zijn in den benauwdsten tijd van 't beleg van Leiden. De Prins zelf was, pas hersteld van een ernstige ziekte, van Rotterdam naar Delft teruggekeerd. Op dezen datum zond hij zijn broer Jan twee brieven waarvan deze degeen is, dien hij aan zijn secretaris Nicolaas Bruyninck meegaf. Het begin is weggelaten. Günther von Schwarzburg ging bij den Keizer spreken over diens interventie bij Philips II en zou vandaar reizen naar den Prins om verslag uit te brengen. Jan en zijn zwagers Albert van Nassau en Koenraad van Solms wilden meekomen en den Prins bezoeken. Deze vraagt hun dat niet te doen, daar de gevaren van den weg te groot zijn; hij is bang voor hun leven en wijst in dit verband op Huss' gang naar Constanz.

Bij de bemiddeling, die de Keizer wil ondernemen, duikt het ook van elders bekende plan op, dat alle Hervormden zullen uitwijken. De opvatting van den Prins daartegenover dat ieder mensch gehecht is aan huis en hof en daar recht op heeft, is zuiver menschelijk — maar zijn voorstelling van de grootte van 't aantal Hervormden is overdreven.

Monsieur mon Frère,

.
Davantaige vous me dictes qu'en discourrant avecq ledict sieur conte de Schwartzbourg ¹⁾ de plusieurs aultres choses concernantz ceste matière et faisant mention du faict de la religion, avez assez de luy entendu que quant à ce poinct pourrions par deça à grand paine obtenir aultre chose, sinon que ceulx de la religion réformée pourroyent franchement sortir hors du pays et toutesfois retenir la jouyssance libre de leurs biens.

A cecy, Monsieur mon Frère, je vous diray librement que je voys la mellieure plus grande et plus saine partie des personnes, tant hommes que femmes pardeça, avoir si bien prouffité et s'advancher encoires de jour à aultre tellement en la crainte de Dieu qu'il n'y a aulcun qui voudra changer sa religion, et moins abandonner celle qui est si conforme à la parolle de Dieu, encoires que ce luy cousteroit la vie avecq perte de tous ces biens. Qui faict que je voys qu'avecq grande difficulté l'on pourra sur ce poinct donner contentement au conte de Schwartzbourg, car quant oires ilz voudroyent se retirer et sortir hors du pays, si est ce qu'ilz sont assez assurez que, à cause de la religion qu'ilz tiennent et pour la hayne qu'on porte à icelle en divers aultres lieux et pays, ilz ne seroient point aultre part bien venuz et ne leur seroit quasi en aucune partie d'Allemaigne permiz l'exercice de leurdicte religion. Et à ce regard, quant au plus fort, ilz debvroyent périr en misère, ce que toutesfois ne voulons aulcunement espérer, plustost se hazarderont de demeurer pardeça, attendans la fin et issue de la guerre laquelle en tout événement ne leur pourroit apporter condition pire que feroit leur sortie hors du pays.

Il est vray qu'on me pourroit obiecter à cecy qu'ilz l'ont faict cydevant, ce que j'accorderay tousiours volontiers, mais vueillant en cest endroit faire comparaison du temps passé au présent, l'on trouvera que le nombre de ceulx de la religion icy est ces dernières années, par une singulière grâce de Dieu, tellement

augmenté qu'il en reste fort peu, si ce n'est quelques ecclésiastiques qui soyent de contraire opinion.

Et se souvenantz ceulx qui aultresfois pour ceste cause sont esté vagabondz aux pays estrangés, du maigre recueil qu'on leur y a faict, et entendans cela ceulx qui depuis sont esté illuminéz de la parolle de Dieu, et s'asseurans assez qu'on ne leur feroit guerres mellieure mine maintenant, je tiens pour tout certain qu'ilz se résouldront de mourrir plustost tous, les ungs après les aultres, que d'abandonner leurs maisons, où ilz ont, grâces à Dieu, encoires bons moiens de se deffendre et vivre de ce que le Seigneur Dieu leur eslargist et octroye journellement.

Et en vérité, à mon simple jugement, ce seroit une paix non seullement pouvre et bien piteuse, mais aussy par trop aliénée de ce q'ung si grand bien et bénéfice de Dieu porte communément avecq soy, quand l'homme seroit constrainct de quicter et abandonner ce que, tant par succession héréditaire que aultrement, il auroit toute sa vie possédé paisiblement, ayant de tout temps et entre toutes nations, pour barbares qu'elles fussent, esté tousiours usité, que ceulx qui durant la guerre avoient esté jettéz et deschasséz hors de leurs biens et possessions, y fussent au moien de la paix derechieff remiz et rédintégréz.

Aussy j'estyme assez qu'il n'y a personne en Allemaigne, qui se contenteroit d'estre poussé hors de sa maison et aultres biens, au temps mesmes qu'il en debvroit et penseroit jouyr en toute liberté et bon repos. Et de vouloir persuader à ceulx de la religion qu'ilz pourront jouyr de leurs biens, ce ne seroit qu'abuz et une vraye piège et filet pour tant mieulx les attrapper, car on leur mectra à chacun bout de champ tant d'empeschemens directement et indirectements et mesmes, si besoing est, par forme de justice — en quoy tous les conseilliers leur seront ennemis mortelz — que leurs biens iront bientost entre les mains de leurs plus grans adversaires, et cela de tant plus si les estrangiers demeuroyent en ces pays.

Le surplus de mon intention et ce qui pourroit toucher ma personne, jointement l'estat de ce pays, vous fera amplement

entendre mon secrétaire Brunynck, présent porteur, qui me gardera de m'extendre d'avantaige par ceste, si ce n'est pour vous remerchier de tout le bon soing et continuelle vigilance que prenez tant pour mon particulier que pour noz affaires communes, chose que je seray éternellement bien prest à déservir en vostre endroict par tous moyens, où je me pourray employer pour vostre service d'aussy bonne et prompte volonté que je me recom-mande très affectueusement en vostre bonne grâce, suppliant Dieu vous donner, Monsieur mon Frère, en parfaicte santé heureuse et longue vie.

Escript à Delft, ce XXVIIIe jour de Septembre 1574.

Vostre bien bon frère à vous faire service,

Guill^e. de Nassau

¹⁾ Günther, graaf van Schwarzburg, een zwager van den Prins.

Aan den Heer Graaf Johan van Nassau, mijn welbeminden
broeder

Waarde Broeder,

.
Voorts zegt Gij mij dat Gij, al pratende, met genoemden
Graaf van Schwarzburg, over verschillende andere zaken
betreffende dit onderwerp, waarbij Gij de godsdienst-quaestie ter
sprake hebt gebracht, wel begrepen hebt dat, wat dit punt
aangaat, wij hier in deze gewesten, met groote moeite, niet méér
gedaan zullen kunnen krijgen, dan dat de belijders van den
hervormden godsdienst vrijelijk het land zouden mogen verlaten
en daarbij toch het vrije genot van hun goederen zouden behouden.

Ik wil U hierbij ronduit zeggen, waarde Broeder, dat ik het
beste, het grootste en het gezondste deel van de menschen in deze
streken — zoowel mannen als vrouwen — zoo groote vorderingen
heb zien maken en nog van dag tot dag vooruit zie gaan in de
vreeze Gods, dat er niet één is, die zijn godsdienst voor een
anderen zou willen ruilen en nog minder een geloof zou willen
verlaten, dat zoozeer overeenkomstig Gods woord is, ook al
kostte dit hem het leven, met verlies van al zijn goederen
En daarom zie ik wel, dat men op dit punt Graaf van Schwarz-
burg met groote moeite tevreden zal kunnen stellen. Want
ook al wilden zij weggaan en het land verlaten, dan weten zij
toch met genoegzame zekerheid dat zij, om den godsdienst
dien zij belijden en de haat die men daarvoor in verschillende
andere plaatsen en landen heeft, elders ook niet welkom zouden
zijn en dat hun bijna nergens in Duitschland zou worden toege-
staan dien godsdienst uit te oefenen. En dus, wanneer zij,
op zijn ergst genomen, in ellende moesten omkomen — hetgeen
wij echter geenszins willen hopen — zouden zij het er liever op
wagen in deze gewesten te blijven, om het einde en den uitslag

van den oorlog af te wachten, die, wat er ook gebeure, hen niet in een slechteren toestand zou kunnen brengen dan wanneer zij het land verlieten.

Weliswaar zou men hiertegen kunnen aanvoeren dat zij het vroeger reeds gedaan hebben, hetgeen ik altijd gaarne zal toegeven. Maar wanneer men in dit opzicht het verleden met het heden wil vergelijken, zal men zien dat het aantal der belijders van den hervormden godsdienst hier, door een bijzondere genade Gods, deze laatste jaren zoozeer is toegenomen, dat er heel weinig overblijven, wellicht maar enkele geestelijken, die een tegenovergestelde overtuiging zijn toegedaan.

En ik houd het voor zeker dat zij, die vroeger om die reden in den vreemde hebben rondgezworven en zich de schrale ontvangst herinneren, die er hun ten deel is gevallen, en ook zij die sindsdien door Gods woord verlicht werden en de vroegere ervaringen vernomen hebben, wel begrijpende dat men hen nu niet vriendelijker zou begroeten, liever besluiten zouden allen, de een na den ander, te sterven, dan hun woningen prijs te geven, waarin zij, Gode zij dank, nog goede middelen hebben om zich te verdedigen en te leven van hetgeen de Heer God hun dagelijks rijkelijk toedeelt.

En het zou, naar mijn bescheiden meening, inderdaad niet alleen een armzalige en erbarmelijke vrede zijn, maar ook een die te zeer verschillen zou van hetgeen een zoo groote gave en gunst van God gewoonlijk meebrengt, wanneer een mensch genoodzaakt werd om hetgeen hij, door erfenis, of op andere wijze, zijn geheele leven in vrede bezeten heeft, te verlaten en prijs te geven. Immers, te allen tijde en bij alle volken, hoe barbaarsch zij ook waren, is het altijd gebruik geweest dat zij, die gedurende den oorlog van hun have en goed verdreven werden, bij den vrede in hun vroeger bezit hersteld werden.

Ik ben er dan ook vrijwel van overtuigd, dat er niemand in Duitschland is, die er in zou berusten uit zijn huis en andere bezittingen verjaagd te worden, juist in een tijd waarin hij

behoorde en meende, er in alle vrijheid en rust van te kunnen genieten. En wanneer men hun, die den hervormden godsdienst aanhangen, doet gelooven dat zij van hun bezittingen zouden kunnen genieten, dan zou dit slechts misleiding en een ware valstrik zijn om hen des te beter te kunnen vangen. Want men zou aan het bezit van elk stukje grond zóóveel moeilijkheden verbinden — rechtstreeks of zijdelings en zelfs zoo noodig, langs juridischen weg (waarbij elke raadsheer hun doodsvijand zou zijn) — dat hun goederen weldra in handen van hun grootste tegenstanders zouden vallen, en dit des te meer wanneer zij als vreemdelingen in deze landen woonden.

Mijn verdere bedoelingen en datgene wat mijn persoon, tegelijk met den toestand van dit land, zou kunnen betreffen, zal mijn secretaris Brunynick, brenger dezes, U uitvoerig mededeelen, hetgeen verhoedt dat ik in dit schrijven in verdere uitweidingen verval. Dus blijft mij slechts over U te danken voor alle goede zorgen en Uw voortdurende waakzaamheid ten opzichte van mijn particuliere, zoowel als van onze gemeenschappelijke belangen. Ik zal te allen tijde gaarne bereid zijn U dit te vergelden met alle middelen die ik zou kunnen aanwenden om U van dienst te zijn, en dit met even grooten ijver en goeden wil. Ik beveel mij zeer hartelijk in Uw goede gezindheid aan, God biddende, waarde Broeder, U in uitstekende gezondheid, een gelukkig en lang leven te schenken.

Delft, 28 September 1574.

Uw getrouwe en dienstvaardige broeder,

Willem van Nassau